

Bartoněk, Antonín

Klasifikace klasických řeckých dialektů (teritoriálních)

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [173]-200

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123925>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

XI. Klasifikace klasických řeckých dialektů (teritoriálních)

Řečtina se v postmykénském období členila složitými cestami do mozaiky nářečních skupin, dialektů a subdialektů, jejichž utváření i další vývoj podléhaly nejruznějším jazykovým i mimojazykovým vlivům. Pokusíme se nyní o soustavný výklad o nářečních poměrech v 1. polovině 1. tisíciletí př. n. l., a to tak, že vyjdeme z tradičně uznávaných a mykénskou situací v podstatě potvrzovaných čtyř základních řeckých nářečních skupin a budeme v jejich rámci postupně sledovat všechny dialekty každé skupiny i s jejich subdialekty, mimo jiné i s nářečními v kolonizačních oblastech, a budeme si zároveň všimnout i počtu a charakteru nápisných i literárních památek.

XI.1. Arkadokyperská nářečí

V 1. tisíciletí př. n. l. byly od sebe nejvíce vzdáleny dialekty achajské, tj. nářečí tzv. protoarkadokyperské nářeční skupiny — jakožto zbytky staré mykénské achajštiny, jejíž přežívající nářeční součásti ztratily po pádu mykénské civilizace a za následujících migrací vzájemný kontakt. V 1. tisíciletí patřily do této nářeční skupiny arkadština v hornatém středu Peloponnésu, kyperština na ostrově Kypru ve východním Středomoří, a snad i pamfylština v jihomaloasijské krajině Pamfylii. Achajsky se možná mluvilo i v Kilikii na jižním maloasijském pobřeží (i tam se, stejně jako na protilehlém Kypru, usazovaly za tzv. temných postmykénských století skupinky achajských emigrantů zejména z Peloponnésu, ale i z Athén); prokazatelné doklady raného, specificky achajského řeckého nářečí však v této krajině chybějí.

1. Kyperský dialekt staré řečtiny je téměř výlučně doložen v textech psaných tzv. klasickým písmem kyperským. Toto písmo je v podstatě pokračováním shora zmíněného kyperskomínojského písma typu KM 1. Počet nalezených dokladů klasického písma kyperského zejména v poslední době rychle roste; dnes jich máme registrováno již více než tisíc,⁴⁹ třebaže zdaleka ne

⁴⁹ Základní edicí textů klasického písma kyperského je O. Masson 1961, 1983²; o různých dílčích problémech psal O. Masson 1979, 1990. Srov. dále zvl. T. B. Mitford, *The Inscriptions of Kourion*, Philadelphia 1971; T. B. Mitford, *The Nymphaeum of Kafizin*, *Kadmos*, Suppl. II, Berlin-New York 1980; T. B. Mitford, *The Inscriptions of the Kouklia Siege-Mound*, *BICS Suppl.* 10, 1981, 1–10; Traunecker-LeSaout-Masson, *La chapelle d'Achoris à Karnak*, Paris 1981; T. B. Mitford – O. Masson, *The Syllabic Inscriptions of Rantidi-Paphos*, Konstanz 1983; O. Masson, *Les inscriptions syllabique de Kouklia-Paphos*, Konstanz 1986. O rázu kyperského dialektu informovali zvl. E. Risch 1988, C. J. Ruijgh 1988, M. Egetmayer 1998, slovníky kyperské řečtiny vydali M. Egetmayer 1992 a A. Hintzeová 1998. Vedle níže zmíněvaného článku A. Morpurgo-Davisové z Mykenaika 1992 pojednává o kyperském dialektu staré řečtiny zejména soubor statí, který vydali J. Karageorghis a O. Masson pod názvem *The History of the Greek Language in Cyprus*, *Proceeding of an International Symposium* (Larnaka 1986), Nicosia 1988, Srov. dále

všechny jsou zatím dostatečným způsobem vydány. Největším nálezovým překvapením z poslední doby je objev železného rožně, nalezeného v hrobě s doklady geometrické keramiky z konce 11. stol. př. n. l. poblíž Starého Pafu na západě ostrova. Na rožni je vyryto pět znaků čitelných v klasickém písmě kyperském jako o-pe-le-ta-u. Toto slovo lze interpretovat jako ryze arkadokyperský genitiv *Opheltau* od vlastního jména *Ὀφέλτας* (srov. dórsko-aiolské *Ὀφέλτας*, attické *Ὀφέλτης*, ba dokonce i mykénské o-pe-ta *Opheltās* v knósském tabulkovém archívu lineárního písma B). To, že nápis pochází z konce 11. stol. př. n. l., zatímco poslední zachované doklady kyperskomínojského písma máme z doby kolem r. 1000 př. n. l., ukazuje na bezprostřední kontinuitu mezi oběma kyperskými slabičnými písmi. Zároveň je uvedený výraz nejstarším autentickým dokladem řeckého dialektu náležejícího do souboru řeckých nářečí používaných v 1. tisíciletí před našim letopočtem (mykénština jakožto jazyk lineárního písma B nemá v 1. tisíciletí př. n. l. přímé pokračování). Poté ovšem následuje více než 250 let trvající mezera a teprve z konce 8. stol. př. n. l. pocházejí další příští doklady klasického kyperského písma na nedávno objevené váze rovněž ze Starého Pafu, ale např. i na hliněné nádobě z Mendé na Chalkidice, rovněž z 8. stol. př. Kr. Nelze si přitom nevzpomenout na mytologické údaje, podle kterých různí řečtí héroové zakládali na Kypru svoje první osady po návratu z trojské války.

Klasické kyperské písmo je známo ve dvou základních variantách, v západokyperské čili pafské (z Pafu a Kúria) a v obecně kyperské. Pafská varianta má kolem 50 slabičných znaků, obecně kyperská 54 (srov. výše tab. 13 na str. 62), mezi oběma variantami jsou dosti značné rozdíly (kolem 20 znaků je víceméně odlišných, v oblasti Pafu směřuje písmo zpravidla — tak jako v Egeidě — odleva doprava, jinde na Kypru obvykle zprava doleva). Ani v klasickém písmě kyperském se podobně jako v písmu kyperskomínojském nepoužívá ideogramů. Na rozdíl od lineárního písma B, při jehož používání k zachycování řeckých slov se hledělo hlavně k tomu, aby se především zachytily všechny samohlásky jakožto základní složky slabik, je klasické písmo kyperské přesnější, a jistě pokročilejší v tom, že se v něm zachycovaly všechny vyslovované souhlásky, a to i za cenu nadměrného používání tzv. mrtvých vokálů. Tak se v lineárním písmě B píše slovo *anthrōpos* jako a-to-ro-qo (ještě s labiovelárou v poslední slabice, tedy [*anthrōk^wos*]), kdežto v klasickém kyperském písmě jako a-to-ro-po-se (vynecháno je jen *n* na předělu 1. a 2. slabiky před následujícím *th*, není ovšem vyloučeno, že se tu *n* před následující souhláskou vyslovovalo slabě nebo vůbec ne). Základy rozluštění klasického písma kyperského byly položeny v r. 1872 Angličanem G. Smithem. Při analýze dochovaných textů se ukázalo, že velká většina nápisů je psána řeckým dialektem, příbuzným středopeloponnéské arkadštině, jíž se hovořilo v 1. tisíciletí př. n. l. v Arkadii, hornaté krajině uprostřed

J. Karageorghis, Cyprus in the 11th cent. B. C., Proc. of the Inter. Symposium (Nicosia 1993), Nicosia 1994. Jakož i M. Egetmayer, Die Silbenschriften Zyperns, in: Die Geschichte der hellenischen Sprache und Schrift vom 2. zum 1. Jahrtausend v. Chr., Ohlstadt/Altenburg 1998.

Peloponnésu. Tuto spojitost lze vysvětlovat jako důsledek mohutného migračního proudu mykénských Achajů, který směřoval na sklonku existence mykénské civilizace do mnoha krajin východního Středomoří a na němž měli podíl osadníci z různých oblastí mykénského Řecka, hovořící achajskými dialekty; z nich se později v evropském Řecku zachovala pouze arkadština. Avšak v řecké mytologii se uvádí mezi zakladateli kyperských měst v době po skončené trojské válce nejen Arkadčan Agapénór (Pafos), nýbrž i Teukros ze Salamíny (Salamis na Kypru) anebo Feidippos z ostrova Kóu a někteří další.

Nejrozsáhlejší z památek psaných klasickým kyperským písmem je nápis na bronzové desce z Idalia (cca 475 př. n. l.; viz tab. 12 na str. 61). Zvláštní význam má votivní nápis z kyperského Kúria (viz tab. 14 na str. 63), složený jednak v řecké abecedě (a, b), jednak v kyperském písmu (c; 4. století př. n. l.).

V poslední době vzbudily pozornost zejména nové nálezy ze Starého Pafu (jde o více než 300 archaických nápisů), a dále pak z Nymfaia v Kafizinu u Idalia (66 nápisů na keramice); zatímco zmíněné nálezy z Pafu patří k nejstarším (8.–6. století př. n. l.), kafizinské jsou snad vůbec nejmladší (220–219 př. n. l.). Zajímavé jsou příležitostné slabičné nápisy v kyperském slabičném písmu nalezené v Abu Simbel v Egyptě (z r. 591 př. Kr.; viz tab. 71 na str. 253).

Od 6. stol. př. Kr. se začínají objevovat na Kypru i alfabeticke nápisy, množí se zejména od 4. stol. př. Kr. a ke konci 3. stol. př. Kr. vystřídávají úplně místní nápisy slabičné. V této době už ovšem kyperský dialekt staré řečtiny ztrácí své specifické rysy a tehdejší alfabeticke nápisy se již výrazně blíží helénistické koiné.

Na Kypru se však vedle klasického řecko-kyperského dialektu vyskytují v 1. tis. př. Kr. i slabičné texty psané klasickým písmem kyperským, ale skrývající pod sebou nám nesrozumitelný jazyk staršího kyperského obyvatelstva. Výskyt těchto „eteokyperských“ nápisů, doložených již od 8. stol. př. Kr., svědčí o dlouhém přežívání autochtonního předřeckého jazyka na Kypru, ale je většinou omezen na starověký Amathús (jde asi o 30 dokladů většinou ze 6.–4. stol. př. Kr.) a jeho okolí na jihu ostrova. Klasické písmo kyperské bylo tedy posledním výhonkem bohaté rodiny egejských slabičných písem, a zatímco její egejská linie v podstatě vymřela kolem roku 1200 př. n. l. (nepočítáme-li několik okrajových reliktních z 1. tisíciletí př. n. l.), udržela se kyperská větev egejských slabičných písem až téměř do doby kolem r. 200 př. n. l.

Kyperský dialekt staré řečtiny se od konce doby bronzové vyvíjel prakticky bez těsnějšího kontaktu s jinými řeckými nářečímí. V tomto ohledu se kyperština jeví jako dialekt s některými výraznými archaismy (například s dlouho zachovaným *w*; na druhé straně však ani nevíme, zda se pod kyperským *pa-sa*, *to-se* skrývá *pansa*, *tons* jako v Arkadii, nebo již *pāsa*, *tōs*). Nacházíme tu však i inovace, v řeckém světě ojedinělé (zminěný již gen. sing. *o*-kmenů na *-ōn*). Při vzniku některých z nich mohly mít určitý význam i mimořecké vlivy, vycházející z východostředomořského, a zvláště anatolského jazykového okolí. Literárně doložena kyperština není. V rámci velké řecké kolonizace se kyperštině

Řekové neangažovali, existují však stopy jejich přítomnosti v 8. století v sev. Egeidě; v 9. až 8. stol. př. n. l. se naopak usazovali na Kypru foiničtí osadníci, jak o tom svědčí foinické nápisy na Kypru z časového rozpětí 900–250 př. Kr. Jsou psány foinickým písmem, které vzniklo — jak již víme — během 2. pol. 2. tis. ve Foiníkii a na západním předasijském pobřeží a během 1. čtvrtiny 1. tis. př. Kr. se rozšířilo v mnoha oblastech na březích Středoziemního moře. Na Kypru byly odkryty foinické nápisy hlavně v Idaliu a Kitiu (dn. Larnaka).

2. Ve shodě s historickým vývojem situace v Egeidě a ve východním Středomoří kolem roku 1200 př. n. l. bývá pokládáno za dialekt achajského typu i nářečí z jihomaloasijské Pamfylie. Jeho nápisné doložení vykazuje shody především s Kyprem a lze je vykládat jako projev společné účasti na osídlování krajín v severovýchodním cípu Středoziemního moře. V *pamfylštíně* jsou přitom zároveň doloženy i některé nářeční prvky, které lze interpretovat jakožto dórské. Tímto způsobem se vykládá pamfylská neasibilovaná osobní přípona 3. os. sg./pl. ind. akt. *-ti*, přičítaná obvykle sekundární dórské vlně, která sem směřovala z egejských dórských oblastí. Mohlo však prostě jít i o pouhé zachování původního neasibilovaného stavu v nějakém okrajovém pozdně mykénském dialektu, který neprodělal asibilaci *-ti > -si*, stejně jako ji neprodělala většina aiolských dialektů.

„Aiolská“ kolonizace v Pamfýlii je konec konců přímo potvrzena zprávami o aiolském původu pamfylské osady Sidé (byla založena kolonisty z maloasijské Kýmy); přesnější chronologické zařazení této kolonizační akce neznáme. A nedaleký Aspendos byl prý založen dórskými kolonisty buď z Argu nebo z Rhodu; zde mohlo mít svůj původ např. pamfylské *hiaros* „posvátný“ (se samohláskou *a* před *r*).

Na druhé straně tzv. pamfylsko-krétské shody, jako *lt/h/ > nt/h/* nebo tvary předložek *ἐνς > ινς > ις* a pamf. *περτί* = krét. *πορτί*, mohly vzniknout i nezávislým sekundárním vývojem. Možnosti důkladnějšího rozboru této otázky komplikuje ovšem fakt, že pamfylštinu máme v dostatečnější míře doloženu až od 4. století př. n. l. Tato klasická pamfylština prodělala již celou řadu specifických inovací, jejichž uskutečnění v lecčems předznamenává již i některé pokročilejší obecně řecké hláskoslovné tendence, jako ranou monoftongizaci diftongů *ei/ou* a spirantizaci znělých okluzív; svou úlohu tu mohly hrát i vlivy maloasijského okolí (srov. např. pamfylské odsouvání počáteční samohlásky *a-* nebo změnu *nt > d*, např. *πέντε > πέδε* „pět“).

Dodejme, že pamfylština není literárně doložena a že se Řekové z Pamfylie nepodíleli ani na akcích v rámci velké řecké kolonizace. Gramatiku pamfylských nápisů vydal C. Brixhe, *Le dialecte grecque de Pamphylie*, Paris 1976, a pořídil jejich edici v díle *Corpus des inscriptions dialectes de Pamphylie*, in: *Hellenika Symmikta*, ed. P. Goukowsky – C. Brixhe, *Ét. Arch. Class.* 7, Nancy 1991. Srov. dále C. Brixhe, *Kadmos* 35, 1996, 782–86, a C. Brixhe – R. Tekoğlu, *Kadmos* 39, 2000, 1–56, stejně jako C. Brixhe – R. Hodot, *L'Asie Mineure du Nord au*

Sud, *Inscriptions inédites*, Ét. Arch. Class. 6, Nancy 1988. Viz nejnověji i A. Papanayotou, *Arcado-Cypriot*, in: A.-F. Christidis, *A History of Ancient Greek*, Cambridge 2007, 405–432.

3. Pouze arkaďština se z achajských dialektů rozvíjela i nadále přímo v řeckém nářečním prostředí, i ona byla však dosti izolována v hornatém středu Peloponnésu. A tak v ní pozorujeme na jedné straně některé typické archaismy (např. absenci druhého náhradního dloužení ve výrazech typu *πάνσα, τόνς*, stejně jako dlouhodobé uchovávání hlásky *w*), ale na druhé straně i nejruznější inovace, ať specificky arkadské (jako spirantizaci střídnice za neznělou labioveláru *k^w* před *e, i*: srov. *hoŕseoi, ŕis, eiŕe* s grafikou *Η* (nebo: *Z, TZ, ZT*), přepisovanou jako *ŕ* proti attickému *t* [Mantineia, 5. století př. n. l.]), či takové inovace, které mají charakter širších arkadsko-dórských isoglos (*lt/h/ > nt/h/, a + o = ā*, gen. sg. *πόλιος* od *πόλις* „obec“ atd.).

Značně nejisté je v arkadštině chronologické zařazení prvního náhradního dloužení — zda totiž v Arkadii lze klást jeho vznik již do doby kolem roku 1200 př. n. l. na základě svědectví mykénštiny, která už vykazuje některé náznaky tohoto dloužení, či zda to byl jev, který se na Peloponnésu plně rozšířil až v době dórské migrace. Přitom osamocené arkadské tvary s geminátami (j. *ἐ[κρι]ννα, ὀφέλλονσι* v Orchomenu) naznačují možnost, že první náhradní dloužení nemuselo být ani v 1. tisíciletí př. n. l. na celém arkadském území zcela důsledně provedeno. Pozornost si zaslouží i dva překvapující, třebaže geograficky okrajové arkadské doklady osobní přípony *-μες* v 1. os. plur. (vzhledem k místům a době výskytu může však jít o pronikání dórského vlivu do Arkadie). Náznaky jisté vnitronářeční diferenciace se v Arkadii objevují i u koncovky infinitivu thematických sloves; proti častějšímu *-ην*, jež je pokračováním mykénského *-e/h/en* (srov. například *e-ke-e [h]ekhe/h/en < *-esen*), nacházíme v Tegeji „krátkou“ koncovku *-εν*, známou z celé řady dórských nářečí, např. z nedaleké Lakónie.

Arkadština je napsně dosti dobře doložena; její nejstarší nápisy však pocházejí až z druhé poloviny 6. století př. n. l. a jsou většinou poměrně krátké; po r. 200 př. Kr. nářečí pak přechází v helénistickou koiné. Literární doklady arkadština nemá; pro svou vnitrozemskou polohu se Arkadťané neuplatnili v pozdější kolonizační činnosti.

Nejnovější edici arkadských napsů s gramatikou a indexy pořídil L. Dubois, *Recherches sur le dialecte arcadien*, vol. I–III, Louvain 1988. O arkadském, ale i kyperském a mykénském dialektu staré řečtiny pojednala nejnověji A. Morpurgo-Davies, *Mycenaean, Arcadian, Cyprian, and some questions of method in dialectology*, Mykenaika, in: *Actes du IX colloque international sur les textes mycéniens* (Athènes 1990), ed. J.-P. Olivier, BCH, Suppl. 25, pp. 415–432, Paris 1992.

XI.2. Iónskoattická nářečí

V Attice a přilehlých ostrovních oblastech došlo po pádu mykénské civilizace k definitivnímu zformování prótoiónštiny jakožto východiska tak zvaných iónskoattických dialektů. Jejich odlišení od ostatních nářečních skupin bylo důsledkem jednak specifických iónských inovací (jako byla změna dlouhého \bar{a} v η), jednak celé řady společných iónsko-dórských isoglos. Mezi ně patřily v oblasti konsonantismu zmíněné již iónsko-dórské shody ve střídnicích za ie. labiovelary a ve vokalizaci pak uskutečnění oné systémové isoglosy, která v souvislosti s provedením prvního náhradního prodloužení typu **esmi* > *ēmi*, **bolsā* > *bōlā* umožnila vznik nové, zavřené \bar{e}/\bar{o} -ové dvojice v iónskoattické oblasti a v rozsáhlé části dórského území (viz tab. 37, 38 na str. 109 a 113). Kolem roku 1000 př. n. l. se potom začíná rozsáhlá migrace Iónů z evropské pevniny (a spolu s nimi i skupinek Achajů z Peloponnésu) přes Kyklady do střední části maloasijského pobřeží, tedy do pozdější Iónie.

Všichni tito Iónové zůstávali přitom v poměrně těsném vzájemném kontaktu a to jim dovolovalo i nadále uskutečňovat některé společné, celoiónské isoglosy, třebaže ne vždy ve zcela stejné době a se zcela stejnými výsledky. Zároveň však rozšíření iónského dialektu do značně rozsáhlého sousedního egejského prostoru umožnilo i vznik menších isoglos, zasahujících pouze část iónského území — v některých případech s přesahem do blízkých krajín neiónských.

Tento vývoj vyústil, jak jsme již naznačili dříve, v rozčlenění iónštiny do tří dílčích nářečních oblastí — a) attické, b) eubojské a c) východoiónské (ostrovní a maloasijské), dobře jazykově rozlišených již na nejstarších nápisech z 8./7. století př. n. l. Attičtina se už tehdy odlišuje od ostatních iónských oblastí především svou absencí změny $\bar{a} > \eta$ po *e*, *i*, *r*, shoduje se však s eubojštinou (ale liší se od ostrovní a maloasijské iónštiny) změnou své afrikáty *ts* v *tt*, k níž v této oblasti došlo v rámci společné isoglosy atticko-eubojsko-boiótské. A maloasijská i ostrovní iónština má již tehdy doloženou psilósi, tj. absenci dyšného *h*- na počátku slova (společně s lesbičtinou), dále ztrátu fonému *w* (spolu s lesbičtinou a východoegejskou dórštinou), stejně jako uskutečněné třetí náhradní prodloužení typu *ksenwos* > *ksēnos* (společně s východoegejskou dórštinou i některými dalšími dialekty). Tyto rané vnitroiónské rozdíly jsou v příštích stolecích ještě více zvýrazněny některými dalšími změnami, jako např. posunem *u* > *ū*, jehož průběh zůstal omezen na Attiku, Kyklady a Iónii, aniž stačil proniknout v plné míře dále na sever na ostrov Euboii.

Základem této naší nové klasifikace iónskoattických dialektů je jejich tripartitní členění na attičtinu, eubojštinu a východní iónštinu (na rozdíl od staršího členění na attičtinu a na iónštinu, jež se potom dále dělila na iónštinu maloasijskou, kykladskou a eubojskou). Attičtinu lze v rámci našeho členění charakterizovat jako iónský dialekt poměrně progresivní, eubojštinu jako nářečí spíše konzervativní (s poněkud progresivnějším subdialektem v eubojské Eretrii, příp.

v protilehlém pevninském Óropu) a východní iónštinu jako vůbec nejprogressivnější iónský nářeční útvar, jevíci navíc určité náznaky další vnitřní diferenciaci. Tak zejména na ostrovech Keu, Naxu a Amorgu lze pozorovat ještě kolem poloviny 1. tisíciletí př. n. l. jisté konzervativní vývojové rysy, opožďující se za maloasijským vývojem.

Naproti tomu — jak již bylo naznačeno — Hérodotova zmínka o čtyřech dialektech maloasijské iónštiny nenachází v nápisných textech plné potvrzení; ovšem určité aiolismy, zjištěné ve Smyrně, na Chiu a v Erythrách, jsou v plné shodě s Hérodotovými zprávami o původním aiolském rázu pomezních oblastí v severní části maloasijské Iónie.

Iónština s eubojštinou a attičtinou patří k nejdříve doloženým dialektům, psaným abecedou (a to abecedou zvanou podle A. Kirchhoffa „modrá“; viz str. 131n.). Proti extrémní iónské „tmavomodré“ variantě z Malé Asie byla attičtina v Athénách psána umírněnější „světlemodrou“ variantou „staroattickou“ až zhruba do konce 5. stol. př. Kr.; v r. 404/3 po prohrané válce peloponéské došlo v Athénách k reformě abecedy a k zavedení standardní abecedy z maloasijské Iónie. Ta pak dříve nebo později vytlačila postupně z užívání všechny ostatní lokální písemné varianty a časem se stala písmem pozdější helénistické koiné, řečtiny byzantské i novodobého řeckého jazyka.

O zmíněných třech hlavních dialektech připojujeme několik dalších údajů:

1. *A t t i č t i n a* je velmi brzy doložena nápisně (váza z Dipylu, ca. 725 př. n. l.; následující desítky většinou drobných nápisných dokladů ze svatyně v pohoří Hyméttu od přelomu 8. a 7. století). Počátky literárního doložení attičtiny jsou však o jedno století pozdější.

Prvním známějším literárně činným Attičanem byl Solón na zač. 6. století př. n. l., používal ovšem ve svých elegiích ještě epickou iónštinu. Attičtina sama se literárně uplatňuje teprve u attických dramatiků (od konce 6. století př. n. l.: tragikové Aischylos, Sofoklés, Euripidés, komický básník Aristofanés), a během 5.–4. století př. n. l. dosáhla pak attičtina zejména v prozaické produkci proslulosti, která ji postavila na první místo mezi řeckými dialekty i literárními jazykovými útvary (sofisté, Thúkýdidés, Xenofón, Platón, Aristotelés, Lýsiás, Démostenés, Ísokratés aj.). Počet attických nápisů se odhaduje na 10.000; mezi nimi je mnoho archaických. Dialekt je tedy nejlépe doloženým ze všech řeckých nářečí, avšak spisovná podoba attičtiny, velmi brzy kodifikovaná morfologicky, hláskoslovně i ortograficky, nám nedovoluje dostatečně rozpoznat vnitronářeční vývojové tendence, které probíhaly v mluveném jazyce. I na nápisech se poměrně brzy začíná prosazovat konzervativní ortografie, zpod níž jen velmi příležitostně vystupují na povrch projevy pokračujícího hláskoslovného vývoje.

O attických nápisech a gramatice attičtiny, příp. jejím vývoji pojednali především K. Meisterhans, L. D. Threatte, S.-T. Theodorsson. Poslední z nich přesvědčivě ukázal, že se pod klasickou ortografií attických textů z 5./4. stol. př. Kr. namnoze skrývaly již různé tendence k progresivní výslovnosti, v lecčems předznamenávající vývoj směrem k helénistické koiné. Srov. S.-T. Theodorsson,

The Phonemic System of the Attic Dialect, 400–340 B.C., Lund 1974, a nejnověji L. D. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions I-II*, Berlin-New York 1980, 1996. Užívání dialektu bylo poměrně dlouho omezeno jen na Attiku, neboť Athéňané se teprve značně pozdě začali angažovat v kolonizační činnosti, nejprve při jižním ústí Dardanel (Sígeion, asi 600) a později na thráckém pobřeží v severní Egeidě (Chersonésos Thrácký 536; Brea 445; Amfipolis 436). Ovšem po řecko-perských válkách (po r. 480) s rozvojem délského námořního spolku dochází k athénské politické expanzi na úkor celé řady athénských spojenců, hlavně budováním klérúchií, polovojenských osad, jichž Athéňané nezdávka používali k násilnému vyhánění místního obyvatelstva z egejských ostrovů. To vedlo k značnému rozšíření attičtiny i mimo Attiku; hlavní expanze attičtiny spadá pak až do období helénistického, kdy se tento dialekt stává jazykovým základem, z něhož vyrůstá helénistická koiné — řečtina ovládnutá v závěrečných stoletích 1. tisíciletí př. n. l. valnou část krajín východního Středomoří.

2. V protikladu k attičtině je eubojská doložena pouze nápisně, a to texty z různých období. Zachoval se i dosti velký počet archaických nápisů, nejstarší z nich však pocházejí z kolonizační oblasti jihoitalské. Eubojská Řekové z Chalkidy a Eretrie patřili k prvním řeckým kolonistům a vypravovali se již od začátku 8. století př. n. l. do různých středomořských krajín za rudami pro své metalurgické dílny. Tento zájem je přivedl již brzy po roce 800 do východního Středomoří, kde se usadili při ústí Orontu na dnešním turecko-syrském pomezí v obchodní stanici na místě zvaném dnes Al Mina a patřili tu podle většiny současných badatelů k hlavním prostředníkům při vzniku řecké alfabety z foinických zdrojů. Máme však zatím odtamtud zachován jediný archaický nápis.

Zato se jich dochovalo dosti mnoho, i když většinou krátkých, v eubojských osadách při Neapolském zálivu (ostrov Pithékússai, dn. Ischia, s osadou v dn. Lacco Ameno byl osídlen v r. ca. 770: máme odtud tzv. „Nestorův“ pohár z doby kolem roku 730 a dalších 45 krátkých nápisů; Kýmé, dn. Cuma, byla na protilehlé italské pevnině založena v r. 757) a v pobřežních krajínách po obou stranách Messinského průlivu (Naxos 757; Katané, Leontínoi 750; Zanklé 735; Rhégion 730 aj.).

Podstatně méně nápisů pochází z další eubojské rané kolonizační oblasti v severní Egeidě po roce 730, zvl. z poloostrova Chalkidiky, který má svoje jméno podle eubojského města Chalkidy (řecké slovo χάλκος znamená „kov“). O eubojské skupině iónskoattické jako celku pak A. López Eire, *Géographie intradialectale de l'ionien-attique*, in: *Actes de la première rencontre internationale de dialectologie grecque*, Verbum 10, Nancy/Pont-à-Mouson 1986, 155–178. Srov. i A. Panayotou, *Ionic and Attic*, in: A.-F. Christidis, *A History of Ancient Greece*, Cambridge 2007, pp. 404–416.

3. Kykladská iónština jakožto subdialekt východní iónštiny je doložena celou řadou nápisů z Kykladských ostrovů, archaické nápisy pocházejí

zejména z Paru a Thasu. S oběma těmito ostrovy je zároveň spojena činnost básníka Archilocha z Paru, který se zúčastnil kolonizace Thasu a padl v boji s místními obyvateli na thráckém pobřeží. I tento básník v podstatě používal epické iónštiny, třebaže značně blízké jeho mateřskému dialektu. Z ostrova Kea pocházeli sboroví lyrikové Símónidés a Bakchylidés, jejich jazyk byl naopak poněkud zabarven dórštinou sborové lyriky. Soubor dochovaných kykladských nápisů poskytuje přitom určitá svědectví o jazykovém rázu východoiónských nářečí z Kyklad, přičemž mezi nimi zaujímají zvláštní postavení archaické nápisy z Kea, Naxu a Amorgu se shora zmíněnými konzervativními rysy ve vokalizmu; nabízí se ovšem eventualita, že tyto rysy byly vlastní kykladské iónštině jako celku a na uvedených třech ostrovech jsou dosvědčeny jen shodou příznivějších okolností. Kolonizační činnost kykladských obyvatel směřovala do severní Egeidy k thráckému pobřeží, kde spolu soupeřili zejména kolonisté z Paru a Andru. Parští osadníci (spolu s eubojskými) však mimoto později pronikli rovněž i do moře Iónského, ba dokonce i Jaderského; jejich tamějšími nejvzdálenějšími osadami byly dnešní ostrovy Hvar (původně Paros) a Vis (původně Issa).

Kdežto obraz kykladské dórštiny zůstává pro nás dosti fragmentární, o maloasijské iónštině jsme naopak poměrně dobře informováni z nápisů i literárních textů. Především máme doložen značný počet řeckých nápisů, a to i archaických, prakticky ze všech dvanácti měst iónského kultovního spolku. Patřilo do něho — jak již víme — deset obcí na maloasijské pevnině (Mílétos, Myús, Priéné, Efesos, Kolofón, Lebedos, Teós, Klazomenai, Erythrai, Fókaiia) a dva přilehlé ostrovy (Samos, Chios). Později se k spolku připojila ještě Smyrna, osídlená původně aiolským obyvatelstvem. Kompletní vydání maloasijských iónských nápisů dosud neexistuje.

Svémi bohatě zachovanými literárními památkami patří maloasijská iónština k nejdříve doloženým řeckým dialektům, i když epické básně nejstaršího iónského autora — Homéra — jsou složeny v epické iónštině, která v sobě za dlouhá staletí vývoje ústní poezie integrovala nejrůznější jazykové prvky, achajskomykénské, aiolské i iónské (srov. str. 228nn.). Tento homérský jazyk byl pak napodobován i v básních pozdějších iambografů a elegiků (Kallínos, Hippónax aj.). Blíže skutečné maloasijské iónštině stál jazyk iónské výpravné a filozofické prózy; ale ještě i dílo Hérodota z Halikarnassu v 5. století př. n. l. je složeno v tzv. „pestré iónštině“, která přesně neodráží žádný konkrétní iónský subdialekt.

Iónsky psané nápisy porůznu pocházejí i z iónských kolonií, jichž byl mimořádně vysoký počet. Nejproslulejšími kolonisty byli mezi maloasijskými Ióny Mílétané, kteří podle antické tradice založili na 50 až 90 osad. Jejich hlavní zájem byl upřen do Helléspontu, Propontidy a Bosporu (Kyzikos 756, Abýdos, Prokonnésos 675 atd.) a především k břehům Černého moře na všech jeho čtyřech stranách (na jihu: Sinópé 770, Trapezús 756 atd.; na západě: Istros 656, Apollóniá Pontiké 609, Odéssos, Tomoi 560 atd.; na severu: Tyrás 656, Olbiá

644, Pantikapaion 600, Theodosiá 570, Tanais 500 atd.; na východě: Pityús, Dioskúrias, Fásis 6./5. století př. n. l.).

Zatímco se nejjižnější íónské město Milétoš uplatňovalo v Černomoří, občané nejsevernější z íónských obcí Fókaje prosluli svými dálkovými plavbami do západního Středomoří, kde založili v jižní Gallii Massalii (ca. 600) — a poté Fókajští, respektive Massalijští, zakládali další osady na pobřeží Gallie (Antipolis, Níkaiá 6. století, Monoikos 5. stol.) a Ibérie (Emporion na začátku 6. století, Hémeroskopeion, Mainaké 6./5. století), na Sardinii (Olbiá 6. století) a Korsice (Alaliá 560). Fókaiia založila mimoto Lampsakos při Hellésponu (654), osadníci z Klazomen a Teu se usadili v Abdérách v severní Egeidě na thráckém pobřeží (654, resp. 540), Tejští založili Fanagoreiu (540) až v severovýchodním Černomoří východně od Krymu a Kolofónští osadu Siris v jižní Itálii (680). Rovněž řečtí námořníci z ostrova Samu prosluli svou aktivitou po celém Středomoří, ale jako zakladatelé figurují jen u několika málo osad (Perinthos a Bisanthé ca. 600 v Propontidě, Dikaiarcheia v roce 581 při Neapolském zálivu).

Ve všech uvedených oblastech se zpočátku hovořilo maloasijskou íónštinou, jak to prozrazují zejména některé starší nápisy (spíše ovšem ojedinělé); většina nápisných dokladů z kolonizačních íónských oblastí je však pozdních, a ty již většinou postrádají výraznější specifické místní jazykové rysy.

XI.3. Aiolská nářečí

Z někdejší prótoaiolštiny, která se konstituovala v Thessalii na samém konci mykénského období, se vydělily jednotlivé aiolské dialekty cestami nastíněnými na str. 110nn., jež tu stručně rekapitulujeme: Ke konci 12. století před n. l. se část tehdejších obyvatel Thessalie odstěhovala do Boiótie, kde se jejich jazyk brzy dostal do těsného kontaktu jednak s archaickou západní řečtinou středního a severozápadního Řecka (tj. s dórštinou v širším smyslu tohoto slova), jednak s progresivnějšími íónskými dialekty v Attice a na Euboji. Zhruba o století později se pak další část thessalského obyvatelstva vydala za novými sídly přes moře na východ a usadila se na ostrově Lesbu a přilehlém maloasijském pobřeží. Toto obyvatelstvo ztratilo brzy kontakt se svou mateřskou oblastí a jejich dialekt se časem naopak dostal pod vliv jazyka maloasijských Íónů. I do západní Thessalie mezitím pronikly z řeckého severozápadu západořecké (tj. dórské) kmény, pod jejichž vlivem se tamní raně aiolské nářečí stalo dialektem smíšeným z prvků aiolských a západořeckých (dórských). Východní Thessalie zůstala těchto vlivů v podstatě ušetřena. Během 1. tisíciletí př. n. l. se pak uvedené tři hlavní aiolské oblasti vyvíjely prakticky bez vzájemných vztahů:

1. Thesalský dialekt byl i nadále zejména v západní části Thessalie vystaven silnému působení dórských dialektů z řeckého severozápadu (srov. například gen. sing. na *-ov*, inf. na *-ειν*, nom. plur. určitého členu *τοί* aj.). Tím se *thessalština* v době postmykénské čím dále tím více rozčleňovala v celou řadu místních nářečí, které zpravidla seskupujeme ve dva hlavní thessalské sub-

dialekty, východní thessalštinu s jádrem v tzv. Pelasgiótidě a západní thessalštinu s jádrem v tzv. Thessaliótidě. S tím zároveň souvisí, že zatímco subdialekty z východní Thessalie byly značně izolované od vnějších vlivů, lpěly na zachování specifických prótoaiolských rysů a zachovaly si až do 2. poloviny 1. tisíciletí př. h. 1. vysoce konzervativní ráz (srov. např. gen. sing. od *o*-kmenů na *-oi* < *-oio*), měly západothessalské subdialekty pod vlivem svých společných isoglos se západní řečtinou (dórštinou) méně archaický charakter. I přesto lze však Thessalii i jako celek označit jakožto území nářečně dosti konzervativní, jak na to ukazují některé společně uchovávané archaismy (např. absence jakéhokoli náhradního dloužení nebo zachovávání patronymik /tj. odvozování jmen po otci/). Na druhé straně však oba thessalské subdialekty mezi sebou navzájem spojují i některé společně uskutečněné inovace (např. posun dlouhého $\bar{\epsilon}$, \bar{o} do zavřené polohy $\bar{\epsilon}$, \bar{o} a s tím související vznik specificky thessalského pětifonémového dlouhovokálního systému, nebo geminace likvid a nazál v určitých souhláskových skupinách, srov. $\epsilon\mu\mu\acute{\iota}$ < **esmi*).

Thessalština je doložena pouze nápisně, a to od 6. století př. n. l. Archaické nápisy však většinou pocházejí z východothessalské Pelasgiótidy, zatímco pro dórizovaný dialekt z Thessaliótidy máme starších dokladů jen poskrovnu. Zvláště nedostatečně jsou doloženy subdialekty z některých okrajových thessalských oblastí. Literární doklady thessalština téměř nemá; v řecké kolonizaci se thessalští Řekové neangažovali.

2. Podobně i *aioi*ština z ostrova Lesbu byl dialekt vyvíjející se v 1. tisíciletí př. n. l. v izolaci od ostatního aiolského světa. Prodělala celou řadu svých vlastních specifických inovací; i když některé z nich mají paralely i jinde v řeckém světě, musíme je z geografických důvodů často pokládat za navzájem na sobě nezávislé (např. lesb. $\pi\alpha\acute{\iota}\sigma\alpha$ vedle obdobných tvarů thérských či kyrénských; méně jisté je to u Alkmána). Na rozdíl od thessalštiny byla však lesbičtina již od počátku své existence pod silným vlivem maloasijské iónštiny, jenž souvisel s daleko mohutnějším iónským hospodářským a společenským potenciálem v maloasijské imigrační oblasti. Tento vliv měl dvojí podobu: V některých případech byl zřejmě s to přímo vyvolat obdobnou lesbickou jazykovou změnu pod tlakem již existujícího jazykového jevu v iónštině (sem lze např. zařadit lesbickou postmigrační asibilaci *ti* > *si*, uskutečněnou po vzoru již předmykénské iónské změny stejného charakteru). V jiných případech spíše šlo o společné iónsko-lesbické isoglossy, jež asi proběhly v obou krajinách ve víceméně stejném období, ale jejichž původní geografické jádro (j. např. u psilóse, tj. ztráty počátečního *h*-) lze těžko určit.

Dialekt z ostrova Lesbu je po nápisné stránce dosti skrovně doložen; většina nápisů je pozdních, nepočtené archaické nápisy (od 6. století př. n. l.) jsou krátké a kusé. Přitom má ovšem dialekt bohatou literární tradici. Psali v něm svou monodickou lyriku Alkaios a Sappó, ovšem se značnou příměsí epických forem. Nadto se zdá, že zachovaná podoba jejich básnických skladeb byla značně poznamenána zásahy helénistických vydavatelů. Na druhé straně však

jazyk aiolské lyriky velmi značně ovlivnil výrazové prostředky dórské sborové lyriky a byl uměle napodobován i v různých dalších lyrických skladbách, vznikajících v pozdějších dobách (Theokritovy idyly v 3. století př. n. l., epigramy básníky Balbilly v 2. století n. l.; ta složila kolem r. 130 po Kr. za římského císaře Hadriána čtyři epigramy v lesbickém dialektu a dala je napsat na Memnónovu sochu v Egyptě).

Mimo Lesbos toho víme o maloasijské aiolštině velmi málo. To platí nejen o aiolských osadách na maloasijském pobřeží přilehlém k Lesbu (v tzv. Aiolidě), ale i o aiolských kolonizačních oblastech v severní Egeidě a v oblasti Hellespontu (Dardanel), kde maloasijská Aiolové zakládali osady již od 8. století př. n. l. (zvl. Sígeion), a na jihomaloasijském pobřeží (Sidé, založená údajně kolem r. 750 př. n. l. Aioly z maloasijské Kýmy). Obecně nutno ovšem říci, že počáteční lesbická kolonizační aktivita poměrně rychle ochabla a že zřejmě i část někdejšího aiolského území na západním pobřeží Malé Asie byla velmi brzy poiónštěna (zvláště Smyrna; aiolská byla snad původně i obec Erythrai a ostrov Chios).

3. V největší míře byla z aiolských dialektů řeckým neaiolským vlivům vystavena boiótština. Ta zůstávala v 1. polovině 1. tisíciletí př. n. l. i nadále v těsném kontaktu s některými západořeckými dialekty. Časové zařazení jednotlivých boiótsko-dórských shod je ovšem dosti obtížné. V boiótštině se setkáváme s nejrůznějšími západořeckými, tj. dórskými rysy — od těch nejstarších, jež byly vlastně raně řeckými archaismy (např. neasibilované *-ti*), přes systematické shody a paralely z raných postmykénských století (uskutečnění prvního náhradního dloužení, i když v boiótštině s jinými výsledky než v jejím přímém západořeckém okolí) až po řadu shodných boiótsko-dórských jednotlivostí, vyplývajících z dlouholetého postmykénského styku obou oblastí. Na druhé straně žila boiótština po dlouhá staletí i v kontaktu s attičtinou a eubojštinou. Tyto styky charakterizuje zejména společná změna *ts > tt* u typu *ἐρέττω*, v boiótštině ovšem navíc doprovázená paralelní změnou *dz > dd* (ta se v attičtině, a asi i v eubojštině, nemohla realizovat, neboť tam bylo již předtím *dz* změněno metatezí v *zd*). Ve světle těchto složitých jazykových vztahů se tedy boiótština kolem poloviny 1. tisíciletí př. n. l. jeví jako nářečí značně smíšeného charakteru, s poměrně dosti oslabenými aiolskými rysy, ale zato se silnými vazbami k západořecké i iónskoattické oblasti. I při svém smíšeném charakteru a místní roztržitosti bylo to však nářečí vnitřně poměrně jednotné.

Od 6. století př. n. l. charakterizují pak boiótštinu, do té doby jako dialekt dosti konzervativní, některé specifické lokální inovace, zejména v oblasti vokalizmu, které z tohoto nářečí záhy učinily jeden z nejprogresivnějších řeckých dialektů vůbec: monoftongizace diftongů *ei/ou* již od 6. století př. n. l., s rychlou změnou takto vzniklého *ē/ō* v *ī/ū* (5. století), dále monoftongizace diftongu *ai* v *ē* ve 4. století a diftongu *oi* v *ū* od 4./3. století, stejně jako úžení primárního *ē* v *ē* od 4. století a jeho posun v *ī* od 3. století př. n. l. (Srov. zvl. M. S. Ruipérez 1956.)

Boiôtština je z aiolských nářečí nejbohatěji doložena a disponuje i značným množstvím značně archaických nápisů (od 7. století před n. l.), třebaže většinou krátkých. Přitom Boiótie zřejmě patřila k raným centrům řecké poezie (srov. báje o Apollónovi a Múzách, umístěvaných do boiótských pohorí Kithairónu a Helikónu). V Boiótii se narodil Hésiodos (užíval ovšem epickou iónštinu), boiótského původu byli i Pindaros (jeho sborové zpěvy vykazují vedle ojedinělých rysů boiótských především prvky epické, lesbické a dórské) a básnička Korinna z Tánagry (6. stol. př. Kr.), autorka narativních básní na mýtická témata, která byla známá zřejmě ještě římským básníkům doby Augustovy na přelomu našeho letopočtu. Její jazyk stál asi z básníků boiótského původu mluvené boiôtštině nejbližší; její dílo je však zachováno jen velmi fragmentárně.

Zajímavé, ale příliš kusé a ne vždy spolehlivé jsou boiótské výrazy a obraty vkládané do úst Boiót'anům v komediích (srov. zvl. Aristofanovy Acharňany 860–954). Několik fragmentů máme i u dalších attických skladatelů komedií (Eubúlos, Strattis; srov. G. Verbaarschot, *Dialect passages and text constitution in Aristophanes' Archarnanians*, *Mnemosyne* 41, 1988, 269–275, a S. Colvin, *Dialect in Aristophanes and the Politics of Language in Ancient Greek Literature*, Oxford 1999). Jistou oporu pro poznání boiótského dialektu poskytují i jazykové informace starověkých gramatiků a glosy; Boiót'ané jsou u Aristofana zpravidla prezentováni jako osoby nevzdělané až hloupé. Užívání boiôtštiny se omezovalo na samotnou Boiótii. Ani Boiót'ané se neúčastnili řecké kolonizace.

Aiolské dialekty působí tedy v klasické době — ve srovnání zvláště s dialekty iónskými — dojem značně vyhraněných nářečí bez výraznějších sekundárních mezaaiolských vazeb, ale přitom s větším či menším množstvím shod s jinými nářečními skupinami. Thessalština, zvláště její subdialekt z Pelasgiótidy, se ve světle svých nápisných dokladů jeví jako maximálně archaický řecký dialekt, lesbičtina jako dialekt dosti progresivní a značně ovlivněný maloasijskou iónštinou, kdežto boiôtština jako dialekt s intenzívními kontakty zvláště dórskými, ale i iónskými. Toto nářečí se zejména od 6. stol. př. n. l. dostávalo do čela progresivního vývoje hlavně v oblasti vokalizmu a v mnohém předznamenávalo pozdější vokalický vývoj v řečtině doby helénistické.

Ke vzniku a vývoji aiolských dialektů srov. zvláště J. L. García-Ramón, *Les origines postmycéniennes du groupe dialectal éolien*, *Minos*, Supplement 6, Salamanca 1975, a W. Blümel, *Die aiolischen Dialekte*, *Zeitschrift für vergl. Sprachwissenschaft* 30, Supplement, Göttingen 1982. O thessalštině srov. dále J. L. García-Ramón, *Geografía intradialectal tesalia: la fonética*, in: *Actes de la première rencontre internationale de dialectologie grecque*, *Verbum* 10, Nancy/Pont-à-Mousson 1987, 101–153, o boiôtštině pak Cl. Brixhe, *Énergie articulatoire et phonétique béotienne*, in: *La Béotie antique*, Paris 1985, 365–384, a M. S. Ruipérez, *Esquisse d'une histoire du vocalisme grecque*, *Word* 1956, 67–81. O lesbickém dialektu viz R. Hodot, *Le dialecte éolien d'Asie*, Paris 1990, a J. J. Moralejo, *Posición del dialecto lesbio*, in: *Las lenguas de corpus e sus problemas lingüísticos*, Madrid/Salamanca 1996, pp. 111–127.

Srov. i J. Méndez Dosuna, *The Aeolic Dialects*, in: A.-F. Christidis, *A History of Ancient Greece*, Cambridge 2007, pp. 460–474.

XI.4. Dórská (západořecká) nářečí

Po rozpadu mykénské civilizace došlo k mimořádné expanzi především v okruhu západních Řeků. Ať už byli Dórové zčásti přítomni v mykénském světě již před jeho pádem či nikoli, koncem 2. tisíciletí př. n. l. rozhodně nabývají převahu v mnoha krajinách středního Řecka, převrstvují starší achajské obyvatelstvo na celém Peloponésu s výjimkou Arkadie a rychle se přesunují ve velkém oblouku přes jihoegejské ostrovy, zvl. Krétu, Mélos, Théru, Rhodos a Kós, až na jihozápadní maloasijské pobřeží (Knidos, Halikarnásson).

Na počátku 1. tisíciletí přineslo potom první náhradní dloužení typu **esmi* > *ēmi*, **bolsā* > *bōlā* do západořeckého nářečního světa onu mimořádně důležitou systémovou isoglossu, charakterizovanou vznikem druhé, zavřenější *ē*-ové a *ō*-ové dvojice, čímž se západní řečtina rozčlenila na inovační sedmivokálovou severní dórštinu a konzervativní pětivokálovou jižní dórštinu. Na první pohled se může zdát divné, proč se sedmivokálová systémová isoglosa vytvořila v tak dlouhém územním pruhu, táhnoucím se z Aitólie až po Athény, a poté až na maloasijské pobřeží, a to ještě přitom v hornatých krajinách, kde bylo ve starověku velmi málo komunikací. Ale stačí rozhlédnout se ze svahu Parnassu u Delf nebo z kteréhokoli pohoří při Korintském zálivu, aby se ukázala oprávněnost této hypotézy v plné šíři.

Primárním komunikačním pojítkem bylo tu nepochybně všude moře, a to jak na západ od Korintské šíje, tak i na východ od ní v oblasti Sarónského zálivu — a podél tamějších mořských břehů se kolem roku 1000 př. n. l., kdy vnitrozemí bylo ještě minimálně osídleno, ona hláskoslovná systémová novinka velmi rychle rozšířila. Severní dórština setrvala přitom díky těmto příznivým komunikačním podmínkám i nadále ve vzájemných těsných stycích, a třebaže se časem rozčlenila v dórštinu sarónskou při Sarónském zálivu a v dórštinu severozápadní, míra tohoto rozlišení zůstala omezená. Těsné vzájemné styky měli zřejmě hlavně Dórové sídlící při Sarónském zálivu, a proto autor této práce zavedl pojem „sarónské dórštiny“, což byl komplex dórských dialektů, jimiž se hovořilo bez nějakých větších jazykových rozdílů v Megaridě, Korinthii, na Aigíně a ve východní Argolidě. Ještě lépe než na mapě vysvitne opět oprávněnost tohoto jednotlivého pohledu při návštěvě Sarónského zálivu, odkud je dobře patrná hradba hor čnicích mezi Epidaurem ve východní Argolidě a Argem v Argolidě západní a rozdělujících Argolidu na tyto dvě části.

Naproti tomu všechny tzv. jihodórské dialekty mají hlavně ten společný rys, že onu shora zmíněnou systémovou inovaci neprodělaly. Oddělily se od ostatního západořeckého světa dříve, než k této inovaci došlo, a jejich další osudy jsou osudy dialektů více či méně od sebe izolovaných. V největší izolaci byl zřejmě dórský dialekt na střední Krétě, který prodělal celou řadu zcela spe-

cifických změn, z nichž některé byly snad ovlivněny starým achajským substrátem. Velmi konzervativní byla po dlouhou dobu lakónština ve Spartě a okolí, ale jen do té doby, nežli ji od 5. století př. n. l. zachvátil svérázný progresivní vývoj, v němž jsou jako by předznamenány některé pozdější obecně helénistické hláskoslovné tendence, a odlišil ji od konzervativnější starolakónštiny z jihoitalských spartských osad Tarentu a Hérakleje, a snad i od messénštiny. Naopak v dosti těsném kontaktu se svým dórským i nedórským okolím zůstávala vždy západní argolština z Argu, stejně jako dórstina z východoegejských ostrovů. Oba naposled jmenované dialekty se dokonce po čase — v souvislosti s vlnou vokalických kontrakcí — daly ovlivnit sousedními sedmivokálovými dialekty do té míry, že onen sedmivokálový systém někdy v 8. stol. př. n. l. samy převzaly, a značně tím rozšířily jeho akční radius až na jihozápadní maloasijské pobřeží.

Pro dobu okolo poloviny 1. tis. př. n. l. lze tedy navrhnout toto vnitřní členění dórských dialektů:

I. Severodórské dialekty (tzv. „mírná“ dórstina, Doris mitior, zasažená velmi brzy a v plné míře sedmivokálovou transformací, s dvojicí dlouhých \bar{e}/\bar{o} -ových vokálů, a tedy s protikladem $\bar{e}mi$, $b\bar{o}l\bar{a} \times eth\bar{e}ke$, $ed\bar{o}ke$). Mírná dórstina se poté v raných stoletích 1. tisíciletí začala členit a) v konzervativnější skupinu sarónskou při Sarónském zálivu a b) v poněkud progresivnější skupinu severozápadních dialektů na sever od Korintského a Patraského zálivu. Obě podskupiny neztratily ani v 1. tisíciletí úplně vzájemné kontakty a poměrně se dále diferencovaly takto:

1. Sarónská dórstina, představující poměrně konzervativní dórskou nářeční podskupinu o sedmi dlouhovokalických fonémech, byla jakýmsi prototypem „mírné dórstiny“, v mnohém dosti blízkým sousední attičtině. Sarónská dórstina se zformovala v krajinách při březích Sarónského zálivu (v Megaridě, Korinthii a ve východní části Argolidy spolu s ostrovem Aigínou), jenž byl v celé této oblasti významným pojítkem hospodářských, politických, kulturních i jazykových styků. Sarónská nářečí prodělala některé společné inovace jak s blízkou attičtinou na východě, tak i se severozápadními dialekty na západě (například první i druhé náhradní dloužení a stejnovokalické stahování s identickými výsledky), jiné pouze s Attikou (eliminaci fonému w , přeměnu předložky $\acute{\epsilon}v + 4$ v $\acute{\epsilon}v\zeta$ a poté v $\epsilon\iota\zeta$ [$\bar{e}s$] + 4, a snad i dosti ranou tendenci k posunu \bar{o} v \bar{u}). Na druhé straně však poměrně malý počet specifických, čistě sarónských inovací způsobuje, že zejména megarštinu a korintštinu by bylo možno ještě ve 4. stol. př. n. l. pokládat za pouhé dvě podnářeční varianty jednoho a téhož sarónského dialektu; vzhledem k poměrně omezenému doložení megarštiny může ovšem jít pouze o nedostatečně zaostřený pohled na skutečnou nářeční realitu. Ojedinelé korintské aiolismy se pokládají za projev aiolského substrátu (srov. Thúk. 7, 57, 7), některé specifické rysy v dialektu severomegarské Aigostheny se vykládají vlivem sousední boiótštiny.

Samostatnější postavení zaujímal v uvedené nářeční podskupině východní argolština s ostrovem Aigínou. Vykazuje jednak některé archaické rysy (zacho-

vané *rs*), jednak byla v jednotlivostech ovlivněna sousedním „jihodórským“ dialektem ze západní Argolidy (thematický infinitiv na *-εν*, typ *ἐδίκασα > -ξα* v sigmatickém aoristu). Již od začátku 4. stol. př. n. l. se však zvláště v Epidauru uplatňuje silný vliv attičtiny.

Sarónské dialekty jsou až na megarštinu poměrně dobře doloženy, zčásti i značně archaickými, třebaže většinou krátkými nápisy (z Aigíny a Korintu již od 8. století př. n. l.); megarštinu máme zachovánu vesměs jen na krátkých nápisích, a to počínaje 6. stoletím př. n. l. Z Epidauru pocházejí zejména rozsáhlé nápisné doklady z doby klasické. Literární texty z mateřské sarónské oblasti jsou vesměs silně poznamenané epickou iónštinou (např. elegie Megařana Theognida a hymny Isylla z Epidauru), anebo jde o fragmenty, z nichž ráz dialektu dostatečně nevysvítá (zlomky Euméla z Korintu a Praxilly ze Sikyónu). Jistý sociologicko-psychologický význam mají opět megarské výrazy a obraty vložené do úst Megařana v Aristofanových Acharňanech (729–835).

Jak Korint'ané, tak i Megařané se velmi aktivně uplatnili v kolonizační činnosti. Korint'ané se usadili v r. 734 na ostrově Korkýře (Korfu) v Iónském moři (pocházejí odtud archaické nápisy z konce 7. století př. n. l.) a poté pokračovali — spolu s Korkýřany — v zakládání dalších osad na jiných místech iónského a jaderského pobřeží (Oiniadai 700, Epidamnos 627, Leukas 625, Apollóniá Illyriké 600, Korkýra Melaina 575 aj.). Část Korint'anů však pokračovala v plavbě dále k sicilským břehům a založila tu ještě v r. 734 i Syrákúsy a v jejich okolí časem vzniklo několik dalších korintských osad. Zdejší dialekt se pak se vzrůstem moci Syrákús v 5. stol. př. n. l. rozvinul v jakousi sicilskou dórskou koiné, a ta se brzy začala uplatňovat i v iónských městech na Sicílii, jež se mezitím postupně dostávala pod syrákúský kulturní, hospodářský i politický vliv. Je dokonce doložena i ve fragmentech literárních děl Sófronových a Epicharmových. Kolem roku 500 se Korint'ané usadili ještě v Poteidaji na Chalkidice.

Megarské kolonizační cíle ležely naproti tomu v Propontidě a Černomoří. Z megarských osad vynikly na Bosporu Chalkédón (676) a Byzantion (660), pozdější Konstantinopolis (a dnešní Istanbul), a v Černomoří pak zejména Hé-rakleia Pontiké (560) na jižním a Mesámbríá (6. století) na západním černo-mořském pobřeží. Megarského původu byla i Megara Hyblaia (750) na Sicílii severně od Syrákús, stejně jako její osada Selínús (628) až na vzdáleném sicilském jihozápadě (je odtud doloženo několik archaických nápisů).

2. Severozápadní dialekty zabíraly v 1. tisíciletí př. n. l. rozsáhlá území na sever a severozápad od Korintského a Patraského zálivu. Do jejich nářečního okruhu patřily následující krajiny: Fókis, Lokris (Opúntská a Epikné-midská, tj. východní, a Ozolská, tj. západní), Aitólie, Akarnánie, Épeiros, Ainis, Oitaiá, Dóris a Mális. Vyšší stupeň progresivnosti — ve srovnání se sarónskou dórsčinou — je u severozápadních dialektů dán celou řadou inovací, které v těchto nářečích proběhly v 1. polovině 1. tisíciletí př. n. l. Některé z těchto inovací prodělaly severozápadní dialekty spolu s aiolskými nářečemi, ať už šlo o jazykové procesy aiolské provenience (dat. plur. s koncovkou *-εσσι* u konso-

nantických kmenů 3. deklinace ve fóčtině a východní lokerštině), či o takové jevy, které se spíše šířily ze severozápadních oblastí do aiolštiny (*sth* > *st* do Boiótie a Thessalie, part. prez. na *-είμενος* do Boiótie); zřejmě i boiótská účast na prvním a druhém náhradním dloužení (třebas s jinými hláskovými výsledky) se uskutečnila pod severozápadním vlivem. Vedle toho máme v severozápadních dialektech doloženy i některé typicky lokální jazykové jevy (tendenci k změně *-ερ-* v *-αρ-*; dat. plur. u konsonantických kmenů na *-οις* mimo Fókidu a východní Lokridu). Pokud lze soudit ze zachovaných východolokerských nápisů (vesměs ovšem mladších), měl zdejší dialekt blíže k fóčtině než k západní lokerštině (s fóčtinou sdílel aiolské *-εσσι* a infinitivní tematickou koncovku *-εiv*, zatímco v západní lokerštině a v dalších tamních nářečích převládají nebo jsou výlučně doloženy koncovky dat. pl. na *-οις* a inf. prez. na *-εiv*).

Nejpestřejší nápisný materiál pochází z Delf (ve Fókidě) s řadou nápisů již z doby archaické (od 6. století př. n. l.), ojedinělé staré nápisy pocházejí i ze západolokerské oblasti (rané 5. století), kdežto nápisné texty aitólské a skoro všechny akarnánské jsou mladší a pocházejí téměř výlučně z doby existence aitólského spolku. I z dódónské věštírny v Épeiru máme několik nápisů z 5. století př. n. l., většina z nich je však složena v dialektu tazatele. Z vnitrozemských horských krajin středního Řecka, a podobně i z východní Lokridy a Málidy, pochází jen malý, příp. zcela nepatrný počet nápisů. Literární doklady v celé této oblasti chybějí, byly to většinou krajiny po kulturní stránce značně sterilní. Kolonizační aktivitu projeвили jen západní Lokrové, kteří založili v jižní Itálii osadu jménem Lokroi Epizefyrioi (ca. 673); pochází odtamtud cenný soubor asi 40 nápisů na bronzovém materiálu, zčásti již z 6. století př. n. l.

II. Jihodórské dialekty, zasažené sedmivokálovou transformací buď jen částečně nebo opožděně, anebo jí vůbec nezasazené.

Dórská nářečí nezasazená systémovou isoglossou vedoucí k vzniku druhé *ē-/ō*-ové dvojice a tvořící tzv. jižní dórštinu poskytují ve svém dalším vývoji daleko roztržitější obraz než nářečí I. typu. Souvisí to s faktem, že těmito dialekty mluvilo dórské obyvatelstvo, které se na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. stěhovalo ze svých původních sídel na řeckém severozápadě různými směry po Peloponnésu a dále pak na ostrovy v Egejském moři, ba ojediněle až na maloasijskou půdu. Toto obyvatelstvo ztrácelo namnoze mezi sebou kontakt a dostávalo se příležitostně do styku s dialekty jiných řeckých nářečních skupin. Výsledkem těchto migračních přesunů, stejně jako jazykového překrývání starších nedórských jazykových prvků dórskými, jakož i kontaktů se sousedními krajinami, ať dórskými či nedórskými, je pak na začátku nápisného doložení jižní dórštiny tříšť dialektů s různou mírou vzájemné diferenciací. Podle toho, jakým způsobem se jednotlivé jihodórské dialekty chovaly k realizaci a výsledkům náhradních dloužení a stejnovokalických kontrakcí, členíme je ve tři dílčí podskupiny: a) na elejskou podskupinu (s transformací dlouhovokalického systému, omezenou na přední vokalickou osu), b) na „střední dórštinu“ (Doris media),

uskutečnivší zmíněnou transformaci až s jistým opožděním (západní argolština, východoegejská ostrovní dórština), c) na „přísnou dórštinu“ (Doris severior), v níž se uvedená transformace nikdy neuskutečnila (ostatní jihodórské dialekty).

Jde tedy o tyto podskupiny:

1. *E l e j s k á* podskupina s transformací dlouhovokalického systému, omezenou jen na přední vokalickou osu (tj. s protikladem $\bar{e}mi \times eth\bar{e}ke$, ale se shodou $b\bar{o}l\bar{a} = ed\bar{o}ke$) je pokračováním staré elejštiny, která se kdysi oddělila od ostatních dórských dialektů velmi raným posunutím primárního \bar{e} v \bar{a} již snad někdy ke konci 2. tisíciletí př. n. l. Byl to svérázný a značně progresivní dialekt, jenž prodělal celou řadu specificky elejských jazykových změn, třebaže někdy s nezávislými paralelami v dalších dialektech (např. $\bar{e} > \bar{a}$ i $e(r) > a(r)$, $-ewj\bar{o} > -ei\bar{o}$, $dz > dd$, $-s- > -h-$, $-s- > -r-$), ale který vykazoval zároveň jisté stopy jazykových kontaktů se severozápadními, a zčásti i aiolskými dialekty (např. $sth > st$, dat. plur. konsonantických kmenů na $-o\iota\zeta$, méně často na $-e\sigma\iota$, ak. plur. kons. kmenů na $-\epsilon\zeta$, part. praes. med. $-\bar{\epsilon}\mu\epsilon\nu o\zeta$). Dialekt je nápisně celkem dobře doložen, hlavně bohatými památkami z Olympie (již od 7. století př. n. l.), bez literárních dokladů. V řecké kolonizaci se obyvatelé krajiny neuplatnili. Z Élidy pocházel významný sofista Hippiás.

2. *Doris media* („střední dórština“) je charakterizovaná opožděnou transformací pětivokálového dlouhovokalického systému na sedmivokálový, má tedy po dvou dlouhých \bar{e}/\bar{o} -ových vokálech jako (podobně „mírná dórština“), ale s jinou distribucí jejich hláskové náplně (viz tab. 38). Stalo se tak dvojím způsobem:

a) Ve východoegejské ostrovní dórštině došlo k vzniku druhé \bar{e}/\bar{o} -ové dvojice v souvislosti s realizací třetího náhradního dloužení a stejnovokalického stahování. Jde vlastně o nářeční podskupinu zahrnující celou řadu větších i menších ostrovů od ostrova Mélu až po Rhodos a přilehlé maloasijské pobřeží s městy Knidem a Halikarnassem, a spíše geograficky než lingvisticky členěnou do tří subdialektů: thérsko-mélského, kójského a rhodského. Rozdíly jsou málo výrazné (pro Rhodos je typická infinitivní athematická koncovka $-\mu\epsilon\iota\nu$, pro Théru ženské tvary typu $\pi\alpha\iota\sigma\alpha$), všude lze pozorovat vliv blízké ostrovní, respektive maloasijské iónštiny. Historicky má ostrovní dórština nejblíže k východní Argolidě; odtud byly ostrovy za dórské migrace osidlovány.

Dórština východoegejských ostrovů je nápisně velmi bohatě doložená, jen z Théry pochází spousta nápisů, z toho mnoho archaických (od 8. století př. n. l.), ovšem většinou velmi krátkých (často jen vlastní jména). Théřané založili v roce 630 př. n. l. na libyjském pobřeží Kýrénu a ta se stala metropolí celé řady dalších osad na severoafrickém pobřeží; kýrénština, rovněž dobře doložená (od 6. století), si však udržela archaičtější charakter a klasifikačně patří mezi přísné dórské dialekty (viz níže sub 3b). Bohatě je doloženo i rhodské nářečí (archaické

nápisy již od 8. století př. n. l.), zvláště z rhodského Lindu, ale i z Iálýsu a Kameiru, mladší hlavně z města Rhodu, založeného kolem roku 400 př. n. l.

V rámci kolonizace se rhodští osadníci usazovali na jižním maloasijském pobřeží (Soloí 700, Fasélis 688) a spolu s Krétany založili jihosicilskou Gelu (ca. 688) a Gelští pak kolem roku 580 dále na západ Akragás; z obou míst se zachovaly archaické i mladší nápisy. Značný počet nápisů pochází i z Kóu, Kalyminy, Knidu a jiných míst v jihovýchodní Egeidě, jsou však vesměs mladšího data. Osadníci z maloasijského poloostrova Knidu se kolem roku 580 usadili na Liparských ostrovech. Literární texty jsou jen zlomkovité (za zmínku stojí fragmenty rhodského mélika Tímokreonta a archaická Vlaštovčí píseň, údajně rhodského původu).

b) V z á p a d n í a r g o l š t i n ě došlo k vzniku druhé \bar{e} - \bar{o} -ové dvojice až v souvislosti s realizací stejnovokalického stahování (druhé náhradní dloužení tu nebylo provedeno), zatímco výsledky třetího náhradního dloužení ještě vplynuly do původního západoargolského univerzálního \bar{e} , \bar{o} . Dialekt byl omezen na město Argos a na jeho okolí v údolí řeky Ínachu a charakterizovaly jej vedle zachovaných archaismů (jako bylo neprovedené druhé náhradní dloužení) i některé inovační rysy ($-s-$ > $-h-$; posun \bar{e} > \bar{i} a snad i \bar{o} > \bar{u}). Západoargolské nářečí je doloženo velkým počtem nápisů hlavně z Argu (již od 7. století); literární doložení nemá. Zdejší obyvatelé se nezúčastnili velké řecké kolonizace, za migrace na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. byly však odtud osidlovány některé východoegejské ostrovy, jako Mélos, Théra, Kós, Rhodos.

3. *Doris superior* („přísná dórština“) je charakterizovaná tím, že dialekty k ní náležející, konkrétně krétština, kýrénština, lakónština s messénštinou a severopeloponnéská achajština, neuskutečnily shora zmíněnou transformaci pětivokalového dlouhovokalického systému (a měly pouze jedno \bar{e} a \bar{o} : typ $\bar{e}mi$ = $ethēke$, $bōlā$ = $edōke$), třebaže alespoň na střední Krétě existoval k tomu před rokem 500 př. n. l. jistý náběh. Zmíněné čtyři základní dialekty se v podstatě v 1. tisíciletí př. n. l. vyvíjely bez dalších vzájemných kontaktů:

a) Řecká nářečí z Kréty neměla kolem poloviny 1. tisíciletí charakter jednotného dialektu. Na Krétě se mluvilo celou řadou lokálních nářečí s různými místními rozdíly, tradičně se však přijímá základní členění na subdialekt středokrétský, východokrétský a západokrétský. Nejvýraznější inovační charakter měla mezi nimi střední krétština, charakterizovaná na jedné straně některými substrátovými rysy staroachajského rázu, odrážejícími skutečnost, že prvními řeckými obyvateli Kréty byli mykénští Achajové (předložka $\acute{e}v$ > $\acute{i}v$; nom. plur. určitého členu v podobě $o\acute{i}$ proti obecně dórskému toi ; tvar $\acute{i}o\zeta$ ve významu číslovky „1“; doložená předložka $\pi\epsilon\delta\acute{\alpha}$), a na druhé straně značným počtem inovací, ať už specificky krétských či s paralelami v některých jiných nářečích (raná psilosis, tj. eliminace hlásky $h-$; eu > ou ; sth > $thth$; al , el , ol > au , eu , ou ; náběh k spirantizaci okluziv; dz , ts > dd , tt). Středokrétský dialekt se udržel bez výraznějších změn v užívání až do 1. století n. l.

Místní dialekty z východní a západní Kréty některé z těchto inovací neprodělaly, stejně jako v nich nejsou doloženy shora uvedené substrátové rysy. Zejména východní krétština naopak podléhala již od raných dob vlivu spřízněných dórských nářečí z ostatní ostrovní Egeidy (uskutečnila např. uvnitř slov druhé náhradní dloužení, kdežto střední krétština se jeho realizaci v plné míře vyhnula) a již v klasické době se na východní Krétě prosazovaly silné integrační tendence, vycházející ze širšího dórsko-iónského prostředí střední a jižní Egeidy. Na východní Krétě se přitom udržela v užívání až do 3. století př. n. l. stará předřecká eteokrétština; je doložena na nápisech v Praisu na nejzazším východě a v Dréru na pomezí mezi střední a východní Krétou.

Střední krétština je nejlépe doložený jihodórský dialekt s množstvím archaických nápisů (již od konce 8. století př. n. l.). Nejrozsáhlejším krétským — a snad vůbec i řeckým — nápisným komplexem jsou proslulé zákony z Gortýny (6./5. století př. n. l.). Nápis z východní a západní Kréty jsou vesměs mladší (hlavně až z doby po roce 300 př. n. l.). Literární texty jsou zanedbatelné. Dosti početné a jazykově důležité jsou krétské glossy u Hésychia. Kréťané se v omezené míře uplatnili i v řecké kolonizaci. Vedle méně jisté krétské účasti na osídlování Pamfylie (viz výše sub A.2) měli Kréťané podíl na založení jihosicilské Gely (spolu s osadníky z Rhodu).

b) Mezi „přísně dórské“ dialekty patří i *kýrénština*, nářečí théských osad na libyjském pobřeží (viz výše sub 2a). Zatímco se zřejmě na Théře po roce 630 př. n. l., kdy byla založena Kýréne, definitivně prosadila zmíněná sedmifonémová transformace, Kýréne si udržela v plné míře starší archaický pětifonémový systém. Kýrénština má ve srovnání s théřštinou všeobecně archaičtější ráz, vykazuje však i některé specifické inovace (např. *l > n* před dentálou) a s Thérou je spojena zejména společnou inovací typu *πάνσα > παῖσα*; ta je mimoto doložena i na Lesbu (bez přímé souvislosti) a ve fragmentech Alkmánových básní (zde snad jako důsledek helénistické redakce jeho sborových zpěvů alexandrijskými učenici, kteří při ní využili jak své znalosti aiolské lyriky, tak i dialektu nedaleké Kýrény, která prožívala ve 4./3. století před n. l. období značného kulturního rozmachu; byla rodištěm filozofů Aristippa a Karneada, básníka Kallimacha a všestranného učenice Eratosthena). Kýrénština je dobře doložena kratšími archaickými nápisy již v 6. století př. n. l., z počátku 4. století pak pocházejí velký „posvátný zákon“ o 141 řádcích a proslulá „přísaha théských osadníků“ (původně asi z 6. stol.). Kýréne se v rámci řecké kolonizace uplatnila jako metropolis ostatních osad na pobřeží Libye.

c) *Lakónsko-mesénská* podskupina představovala zejména ve své rané fázi (a *eo ipso* ve své jihoitalské kolonizační oblasti) prototyp archaické „přísné dórsčiny“. Již od 5. století př. n. l., a poté po přechodné vlně interdialektní integrace ve 4./3. století, se zejména ve 2. století před n. l. v lakónštině uskutečnila celá řada výrazných inovací, pod jejichž vlivem se toto nářečí rychle změnilo v značně progresivní řecký dialekt (spirantizace znělých okluziv; *dz > dd*; *th > s*; intervokální sekundární *-s- > -h-* a jiné). Uvedené hláskové procesy

však neproběhly v jihoitalské kolonizační oblasti, kde Spartané založili v roce 706 Tarent a Tarentané pak kolem roku 433 dále na jihozápad Hérakleiu. Tamní nářečí si zřejmě dlouho udržela svou předkolonizační starolakónskou podobu, i když i v nich proběhly určité místní inovace.

Z mateřské lakónské oblasti na Peloponnésu máme zachováno velmi mnoho nápisů (skoro 2000), archaické nápisy (od 7. století) jsou však vesměs velmi krátké. Podstatně lépe je doložen mladolakónský dialekt helénistických století. Ten zůstával v užívání ještě dlouho do doby římské a jeho pokračováním je dnešní tsakonština v odlehlé krajině pohoří Parnónu na východním Peloponnésu, která je jediným dodnes zachovaným přímým pokračováním starověkého nářečí, jež nenáleží do vývojové linie helénistické koiné. Kolonizační dialekt z Tarentu je doložen jen velmi skrovně, zato z Hérakleje se nám zachoval cenný nápis na dvou bronzových deskách z konce 4. století př. n. l.; ten nám bezpečně dosvědčuje ještě i pro tuto dobu starolakónský ráz tamějšího dórského dialektu.

Po stránce literární prožívala raná Lakonie před rokem 600 př. n. l. značný kulturní rozmach, jenž se obrazil v pěstování hudby a tance, ale i v dosti bohaté literární produkci (sborový lyrik Alkmán a skladatel bojových elegií Tyrtaios). Alkmánova básnická řeč je však značně promíšena vlivy epické iónštiny a lesbické aiolštiny a navíc poznamenána sekundární helénistickou úpravou s kýrénskými jazykovými elementy. Tyrtaiova *embatéria* (pochodové písně) jsou v podstatě psána v epické iónštině s příležitostnými dórismy. Lakónské výrazy bývají dosti často doloženy u různých attických autorů, především v komediích (zvl. v Aristofanově *Lýsistratě*), ale i u prozaiků, jako u Thúkydida (*Hist.* 5,77 a 5,79), Xenofóna (*Hell.* 1,1,23; 3,2,2; 4,4,10) a Plútarcha (*Alkib.* 28). Jistý význam mají i lakónské glosy (zvl. u Hésychia).

O jazykové situaci v postmykénské Messénii nemáme podrobnější představu. Za doby mykénské tam žili mykénští Achajové, jejichž dialekt se odrazil v pylské verzi textů lineárního písma B a na pozdějších alfabetických messénských nápisích zanechal po sobě jen velmi ojedinělé relikty (např. používání výrazu *lóç* ve významu číslovky „1“, podobně jako na střední Krétě). Vedle několika málo velmi krátkých nápisů z 6./5. století př. n. l. pochází většina messénských nápisných památek až z doby po znovuoobnovení messénského státu v roce 169 př. n. l.; zvláště starší z nich jsou však psány starolakónským nářečím, tj. lakónštinou bez pozdějších inovací, ovšem později navíc s postupně pronikajícími projevy helénistické koiné. Po prohraných messénských válkách v 8./7. století př. n. l. bylo zřejmě staré messénské obyvatelstvo vystaveno tak silnému politickému útlaku Spartánů, že se jeho nářečí rychle ztratilo pod nánosem staré lakónštiny, aniž do ní později zmíněné mladolakónské inovace pronikly. Stopy staré messénštiny nejsou k rozpoznání ani v kolonizační sicilsko-jihoitalské oblasti, kam se messénští emigranti stěhovali jednak za obou prvních messénských válek v 8./7. století př. n. l., jednak po nezdařeném messénském povstání proti Spartánům v roce 490 př. n. l. Tehdy se uprchlíci z Messénie směli usadit

v sicilské Zanklé, která podle nich dokonce dostala nové jméno Messána (dn. Messina).

d) Dialekt z Achaje na severním Peloponnésu představuje z klasifikačního hlediska problém zatím ještě ne zcela vyřešený. Z názvu Achaiá se soudí, že tu kdysi žili Achajové a archeologické nálezy to upřesňují v tom smyslu, že se sem zejména po pádu velkých mykénských center stěhovala část Achajů z ostatních peloponnéských krajín ve 12. století př. n. l. Klasický řecký dialekt z Achaje však postrádá relikty achajského substrátu. Je v podstatě doložen — a to nepříliš bohatě — až z helénistické a římské doby, zejména z období rozvoje obnoveného achajského spolku mezi léty 280–146 př. n. l., a v té době má již charakter nivelizované achajsko-dórské koiné se sedmifonémovým dlouhovokalickým systémem (tj. se dvěma \bar{e} a \bar{o}), blízké na jedné straně severozápadním dialektům (aitólstině) a na druhé straně korintštině.

Že původně i dórstina z Achaje měla někdy v 8. století př. n. l. pětifonémový systém s jedinou \bar{e} -/ \bar{o} -ovou dvojicí, soudíme z toho, že náznaky takové situace vykazují dosti četné achajské kolonizační dialekty z jižní Itálie, jakkoli ani ony nejsou doloženy dostatečně početnými nápisy (Sybaris založena cca 720, Krotón 708, Poseidóniá/Paestum 700, Metapontion cca 690, Kaulóniá cca 675 aj.). Obdobné náznaky někdejší místní existence pětifonémového systému poskytují i nápisné doklady z ostrovů Kefallénie, Ithaky a Zakynthu v Iónském moři, jejichž dialekty bývají rovněž přiřazovány k severopeloponnéské achajštině. Toto přiřazení nabývá zmíněnými náznaky na pravděpodobnosti tím spíše, že severozápadní dialekty, které představují pro uvedené tři ostrovy druhou možnou klasifikační eventualitu, podlely již kdysi dávno, totiž na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l., důsledné transformaci pětifonémového systému na sedmifonémový.

Lze tedy učinit závěr, že severopeloponnéská achajština byla od původu „přísně dórský“ dialekt, jehož přísně dórský ráz se dovedl udržet zejména v jihoitalské kolonizační oblasti, kde k zachování tohoto archaického dórského typu přispěla i jiná „přísně dórská“ kolonizační nářečí, jako byla lakónština z Tarentu a Hérakleje, naproti tomu se v mateřské severopeloponnéské oblasti ve 4./3. století př. n. l. prosadila tzv. achajská koiné, jejíž „mírně dórský“ ráz byl výslednicí vlivů aitólských (z okruhu tzv. aitólského spolku) a korintských (řada korintských měst se časem stala členy achajského spolku). Severopeloponnéská achajština zůstává bez literárních dokladů.

O dórských dialektech srov. zejména A. Bartoněk, *Classification of West Greek Dialects at the Time of 350 B.C.*, Prague-Amsterdam 1972; M. Bile, *Le dialecte crétois ancien*, Nancy 1988; Cl. Brixhe, *Sur la Crète antique*, Nancy 1991; J. Chadwick, *Who were the Dorians?*, *La parola del passato* 31, 1976, 103–117; C. Dobias-Lalou, *Le dialecte des inscriptions grecques de Cyrene*, Carthago 25, Paris 2000; Fernández Álvarez, *El argólico occidental y oriental en las inscripciones de siglos VII, VI y V a. C.*, Salamanca 1981; J. Méndez Dosuna, *Los dialectos doricos del nordeste*, Salamanca 1985; J. J. Moralejo Álvarez, Gra-

mática de las inscripciones délficas, Santiago de Compostela 1973; A. Thévenot-Warelle, *Le dialecte grecque d'Élide*, Nancy 1988; S. Minon(ová), *Les inscriptions éléennes dialectales*, Élide 2007; A. Uguzzoni – F. Ghinatti, *Le tavolette greche di Eraclea*, Roma 1968; srov. rovněž J. Méndez Dosuna, in: A.-F. Christidis, *A History of Ancient Greece*, Cambridge 2007, 444–459.

Dospěli jsme na konec našich výkladů o prehistorii a rané i klasické historii řeckých dialektů. Uzavřeme je v této kapitole klasifikačním přehledem řeckých nářečí, jak se nám vydělila zhruba v době kolem roku 350 př. n. l., kdy již jsou prakticky všechny řecké dialekty doloženy dostatečným počtem dokladů. Základem následujícího členění jsou naše vlastní úvahy, které vyústily během 70. let v návrhy, jimž se dostalo v badatelské veřejnosti poměrně širokého přijetí (zejména u R. Schmitta 1977 a Y. Duhoux 1983). Náš dnešní, v detailech ještě dále modifikovaný návrh, má tuto podobu:

XI.5. Klasifikační přehled řeckých nářečí

A. Řečtina předdórských vrstev

A.1. Arkadokyperština

A.1.1. Arkadština

A.1.2. Kyperština

A.1.3. Pamfylština (?)

A.2. Iónskoattičtina

A.2.1. Attičtina (s osadami zvl. v sev. Egeidě)

A.2.2. Eubojština (s osadami na Chalkidice, předoasijském pobřeží [Al Mina], na Sicílii a v již. Itálii)

A.2.3. Iónština

a) Iónština kykladská (s osadami zvl. v sev. Egeidě)

b) Iónština maloasijská (s osadami zvl. v Propontidě, Černomoří a záp. Středomoří)

A.3. Aiolština

A.3.1. Thessalština

a) Thessalština východní (Pelasiótis aj.)

b) Thessalština západní (Thessaliótis aj.)

A.3.2. Lesbičtina a maloasijská aiolština (s osadami při Helléspontu)

A.3.3. Boiótština

B. Řečtina: dórské nářeční vrstvy („západní řečtina“)

B.1. Dórština severní (Doris mitior, inovační „mírná dórština“)

B.1.1. Severozápadní dialekty

B.1.1.1. Fóčtina s východní lokerštinou

a) Fóčtina

b) Východní lokerština

B.1.1.2. Západní lokerština (s kolonizačními oblastmi v jižní Itálii)

- B.1.1.3. Aitólština
- B.1.1.4. Další dórské dialekty sz. a středního Řecka (Akarnánie, Épeiros, Ainis, Oitaiá, Dóris, Mális aj.)
- B.1.2. Sarónské dialekty
 - B.1.2.1. Korintština
 - a) Korintština vlastní (s osadami na pobřeží Iónského a Jaderského moře, příp. na Chalkidice)
 - b) Sicilská dórstina jakožto interdialekt vzniklý na podkladě dialektu korintské osady Syrákús
 - B.1.2.2. Megarština (s osadami v Propontidě, Černomoří a na Sicílii)
 - B.1.2.3. Východní argolština (s ostrovem Aigínou)
- B.2. Dórština jižní
 - B.2.1. Elejština
 - B.2.2. Doris media, „středně“ inovační dórstina
 - B.2.2.1. Východoegejská ostrovní dórstina
 - a) Thérština, mélština atd.
 - b) Rhodština a dialekty z přilehlých ostrovů (s osadami ve vých. Středomoří a na Sicílii)
 - c) Kójština z ostrova Kóu a okolních ostrovů s přilehlým maloasijským pobřežím (Knidos s osadou na Liparských ostrovech)
 - B.2.2.2. Západní argolština
 - B.2.3. Doris severior, konzervativní „přísná dórstina“
 - B.2.3.1. Krétština
 - a) Krétština střední (s osadou na Sicílii),
 - b) Krétština východní
 - c) Krétština západní
 - B.2.3.2. Kýrénština (původně subdialekt thérštiny)
 - B.2.3.3. Lakónština s messénštinou
 - a) Lakónština vlastní
 - b) Lakónské dialekty z jižní Itálie (Tarent, Hérakleia)
 - c) Messénština
 - B.2.3.4. Severopeloponnéská achajština se subdialekty na Iónských ostrovech (a s osadami v jižní Itálii)

XI.6. Společné, resp. diferenční rysy hlavních nářečních skupin

XI.6.1. Iónskoattické dialekty

1. Silná tendence ke změně dlouhé samohlásky α v η : srov. δῆμος místo δᾶμος „obec, lid“ (viz níže: attičtina č.1, iónština č. 1).
2. V celé iónsko-attické oblasti je doloženo:
 - a) 1. náhradní dlužení typu *ἐσμί > εἰμί, *bolsā > *bōla > βουλή,
 - b) 2. náhradní dlužení typu πάνσα > πᾶσα, ἴππωνς > ἴππους.
3. Rané, poměrně důsledné stahování sousedících samohlásek.
4. Hlávka F se již kolem r. 800 přestala vyslovovat: srov. ἄναξ místo Fάναξ „pán, vládce“.
5. Tendence k připojování koncového -v ve slovesných tvarech vyústujících v samohlásku: doloženo je např. ἐστί i ἐστίν „jest“.
6. Osobní zájmena 1. a 2. os. pl. se skloňují takto: ἡμεῖς, -ῶν, -ῖν, -ᾶς „my“, ὑμεῖς, -ῶν, -ῖν, -ᾶς „vy“.
7. Proti staršímu ἄτερος v jiných nářečích „druhý, jiný“ je tu doloženo ἕτερος
8. U athematických sloves je doložena infinitivní koncovka -vai (proti -μεν v jiných nářečích).
9. Je tu doložena modální částice ἄν (proti κε nebo κα v jiných nářečích), dále i podmínková spojka εἰ (proti αἰ) a předložka πρὸς (proti staršímu π(ρ)οτί).

Od iónštiny se attičtina liší následujícími rysy:

1. Změna dlouhé samohlásky α v η , avšak s výjimkou postavení po hláskách ϵ , ι , ρ .
2. Důsledné provedení metateze kvantity: att. λεώς místo λαός „národ, lid“.
3. Vzor πόλις „město“ má v gen. a dat. sing. attické tvary πόλεως, πόλει.
4. Viz níže (u iónštiny) č. 2–9.

Od attičtiny se liší iónština hlavně těmito rysy:

1. Široce uskutečněná změna dlouhé samohlásky α v η , a to i po hláskách ϵ , ι , ρ : srov. att. οἰκία, χώρα proti iónskému οἰκίη, χώρη.
2. Samohlásky ϵ + o se stahují v attičtině v ou , v iónštině však v eu .
3. Místo nevyslovaného F po předchozím λ , ρ , ν , δ , σ tu vzniká náhradním dlužením diftong (dvojhlávka), srov. ión. εἴνεκα místo staršího εῖνεκα

- proti attickému ἔνεκα „kvůli“, nebo ión. ξεῖνος proti att. ξένος „pohostinný“ anebo ión. κοῦρος proti att. κόρος „jinoch“.
4. Zdvojené -σσ- proti att. -ττ- nebo někdy i proti -σ-; srov. ión. τάσσω proti att. τάττω „řadím“ nebo iónské μέσσοσ proti att. μέσος „(pro)střední“.
 5. Zachované starší -ρσ- proti att. zdvojenému -ρρ-: srov. ión. θαρσέω proti att. θαρρέω „jsem smělý“.
 6. Staré ie. labioveláry mají v maloasijské iónštině před o-ovou samohláskou zpravidla podobu κ, nikoli π, jako je tomu v attičtině, srov. ión. κῶσ proti att. πῶσ „jak“.
 7. V maloasijské iónštině se přestalo brzy vyslovovat počáteční *h-* (tzv. psilósis), srov. ión. ἀπ-ίκετο proti att. ἀφ-ίκετο.
 8. Substantiva první deklinace na -ας, ης mají v gen. sing. starší koncovku -εω, srov. ión. πολίτεω proti att. πολίτου.
 9. Adjektivum μέγας „velký“ má v iónštině komparativ μείζων proti att. μέζων.
 10. Ve slovníku je řada drobných rozdílů, např. ión. βόλομαι, κεῖνος, proti att. βούλομαι, ἐκεῖνος.

XI.6.2. Arkadokyperské a aiolské dialekty (některé shodné nářeční tendence)

1. Spojení -ορ/ρο- je převážně doloženo místo -αρ/ρα- za slabikotvorné *r* (srov. στροτός, βροχύς proti att. στρατός, βραχύς).
2. Hlásky *o* se objevuje často proti att. *α*, např. δέκο, δέκοτος, έκοτόν, όνέθηκε proti att. δέκα, δέκατος, έκατόν, άνέθηκε.
3. Hlásky *υ* je doložena místo *o* např. v zájmenu άλλυ nebo v předložce a předponě άπύ; srov. i lesbické ονυμα, ύσδος < όζος.
4. Apokopé je běžná u předpon: καββάλλω, καγγᾶν (místo καταβάλλω, κατ/ά/γᾶν).
5. Labioveláry se i před *ε*, *ι* často mění v *π*; srov. πείσω proti att. τείσω.
6. Stažená slovesa se tvoří athematicky: κάλη(μ)μι místo καλέω, όρη(μ)μι místo att. όράω.
7. Infinitiv aor. pas. končí na -θ/ην: (έ)στεφανωθήν proti att. -ῆναι.
8. Částice κε se užívá místo att. άν, předložka πέδα místo att. μετά.
9. Výraz pro „obec“ zní často πτόλις místo att. πόλις.

Hlavní arkadokyperské, resp. jen kyperské zvláštnosti:

1. Palatalizace labiovelár, příp. dentál v Arkadii a na Kypru: srov. ark. Ηίς = att. τίς, ζέ = δέ, kyp. psané si-se = att. τίς.
2. Absence geminace v slově *a-i-lo-ne ailōn* (gen pl.) pouze na Kypru; všude jinde je doložena podoba άλλος.

3. Archaický slovesný sufix -τοι pro 3. os. sg. med.; srov. ark. κεῖτοι, kyp. ke-i-tu-i = κεῖττι proti inovačnímu -ται, které se nachází všude jinde (avšak koncovku -τοι má i mykénština!).
4. Inovační sufix -ων v gen. sg. o-kmenových jmen (jen na Kypru), srov. např. ἴππων = att. ἵππου.

Hlavní aiolské zvláštnosti:

1. Thessalská a lesbická geminace μμ, νν, λλ, ρρ místo tzv. prvního náhradního dloužení; srov. thess. i lesb. ἐμμί proti εἰμί nebo ἡμί v jiných dialektech.
2. Lesbický „náhradní“ diftong -αι- ve slovech jako παῖσα proti iónskoattickému πᾶσα (druhé náhradní dloužení).
3. Thessalské posunutí původního dlouhého ε/ο (psaného i η/ω) do zavřenější polohy, tj. psaného ε/ου; srov. ἔθεικε, ἔδουκε proti att. ἔθηκε, ἔδωκε.
4. Lesbická asibilace -τι v -σι je běžně doložena ve slovesných sufixech; srov. φέροισι z původního φέροντι, doloženého v thessalštině, boiótštině i ve všech dórských dialektech; v lesbičtině vzniklo toto φέροισι asi přímo z φέροντι pod vlivem iónskoattického φέρονσι.
5. O lesbickém dialektu viz dále na str. 235nn. (jazyk Alkaia a Sapfy).

XI.6.3. Dórské (čili západořecké) dialekty

1. Praecké dlouhé $\bar{\alpha}$ zůstává nezměněno, tak jako v mykénštině, arkadokyperštině i aiolštině, a na rozdíl od iónskoattické nářeční skupiny, kde se dlouhé $\bar{\alpha}$ ve větší či menší míře mění v dlouhé η.
2. Proti iónskoattickému ἰερός (nebo ἴρος) se v dórských dialektech objevuje tvar ἰαρός.
3. Stahování hlásek $\alpha + o$, $\alpha + \omega$, $o + \bar{\alpha}$ dává dlouhé $\bar{\alpha}$: srov. gen. sing. πολίτᾱ = att. πολίτου, gen. pl. πολιτᾱν = att. πολιτῶν, viz dále i πρᾱτος = att. πρῶτος.
4. Stahování $\alpha + \varepsilon$ dává dlouhé η: srov. 2. os. imper. νίκη proti att. νικά „vítěz!“. Podobně jako 3. os. sing. impf. ἐνίκη proti att. ἐνικά.
5. Souhláska F zůstává většinou velmi dlouho zachována; srov. Fάναξ.
6. Slovesný sufix -τι zůstává nepalatizován, např. φέροντι.
7. Nom. pl. členu zní τοί, τᾱί (proti att. οί, αί).
8. Zájmeno 2. os. sg. zní τύ „ty“ (proti att. σύ); zájmeno „onen“ zní τῆνος (proti ión-att. /ἐ/κεῖνος).
9. Slovesná koncovka 1. os. pl. zní -μες proti koncovému -μεν v nedórských dialektech.
10. 3. os. sing. ind. impf. zní zpravidla ἦς proti att. ἦν.

11. Infinitivní sufix athematických sloves (i obecně v inf. aor. pas.) zní -μεν (např. δόμεν, κριθέμεν) proti att. -ναι (δοῦναι, κριθῆναι) a lesb. -μέ-ναι.
12. Podmínková spojka zní αὶ (proti att. εἰ), modální částice pak κα (proti att. ἄν).
13. Typ βασιλεύς má některé pády s krátkým ε, např. gen. βασιλέ(F)ος, proti att. βασιλῆος.
14. Existence tzv. dórského futura: πρᾶξέω proti att. πρᾶξω.
15. Zadopatrový kmen u sloves na -ζω v aoristu: ψηφίξασθαι proti att. ψηφίσασθαι.
16. Apokopé u předložek: παρ ποταμόν proti att. παρὰ ποταμόν.

Zvláštnosti jednotlivých dórských dialektů:

1. Dlouhé η (a někdy i krátké ε) se mění v ᾶ v Élidě; srov. zvl. μά, ἕα = att. μή, εἶη.
2. Souhláska θ se mění v σ v Lakónii, srov. σιός = θεός.
3. Kontrakce ε + ε dává dlouhé středové η, podobně jako o + o dává ω. — To platí o Lakónii, Krétě, Théře, ale i o Lesbu atd.; srov. gen. sing. τῶ ἵππῳ a ak. plur. τῶς ἵππῳς, ale i imper. φίλη (proti att. τοῦ ἵππου, τοὺς ἵππους, φίλει).
4. Afrikáta ζ se mění v δδ v Élidě, na Krétě a v některých dalších dialektech.
5. Sykavka σ mezi dvěma samohláskami v Lakónii mizí.
6. V dat. pl. se u III. deklinace objevuje -εσσι v Élidě a v některých dalších dialektech, v jiných tu bývá i -οις.
7. Různé dórské dialekty mají značně rozdílné výsledky náhradních dloužení.